

açıklamaları ve kıyas türleri hakkındaki tanımlamaları da Şâfiî usulüne katkıları olarak değerlendirilebilir. İstahrî'nin bazı fûrû-i fikhî meseleleri hakkındaki görüşleri mezhep âlimlerince eleştirilmiştir. Sübkî, onun kadî iken mezhebin görüşlerine aykırı olarak verdiği kararlardan örnekler zikreder (a.g.e., III, 232). İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, mezhebin görüşüne muhalif bir görüşünü zikrederken onun, kuralların uygulanmasında sık sık hataya düştüğünü söyler (*Nihâyetü'l-maṭlab*, V, 210; VIII, 207). İstahrî'nin, Şâfiî'nin bazı ifadelerini zâhirî mânalarını esas alarak yorumladığı ve bu yüzden hata ettiği belirtilir. Mukim kimsenin binek üzerinde nâfile namaz kılarırken kibleye dönmesinin şart olmadığı, küçüğün mallarındaki tasarruf yetkisinin dededen sonra vasiye değil anneye intikal ettiği gibi tek kaldığı görüşleri mezhep kaynaklarında tartışılmıştır. Kendisinden rivayet edilen görüşler arasında yargılama usulüne dair olanlar dikkati çeker. Meselâ müctehid olmayan bir hâkimin verdiği isabetli hükmün infaz edileceğine dair görüşüyle Şâfiî imamlarından ayrılmıştır (İbnü's-Salâh, I, 508; Sübkî, III, 234). İbn Süreyc gibi onun da nimet verene şükürün aklen vâcib olduğunu söylemesi, kelâm ilminde uzmanlaşmamış ve bu görüşü savunmanın doğuracağı kelâmî neticeleri kavrayamamış olmasına bağlanır.

Eserleri. 1. Kitâbü'l-Ḳaḏâ. Bazı kaynaklarda *Edebü'l-Ḳaḏâ* diye anılan eser yargılama usulüne dairdir. İbn Kâdî Şühbe eserin tek ciltlik hacimli bir kitap olduğunu kaydederken İsnevî gördüğü nüshanın çok küçük olduğunu söyler. Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü'l-Cevzî gibi müelliflerin alanında eşsiz diye nitelediği eserin bazı kaynaklarda *Kitâbü'l-Aḳḏıye* olarak zikredilen eserle aynı olup olmadığı bilinmemektedir. **2. el-Ferâ'izü'l-kebîr.** **3. eş-Şürûṭ ve'l-veṣâ'ik ve'l-meḥâdır ve's-sicillât** (İbnü'n-Nedîm, s. 267). Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kendisine nisbet ettiği *el-Câmi' fi'l-hisâb ve Şerḥu'l-cebr ve'l-mukâbele* adlı eserler matematikçi Muhammed b. Lürre'ye aittir (a.g.e., s. 340). Mansûr b. İsmâil et-Temîmî'nin fıkha dair *el-Müsta'mel* adlı kitabına şerh yazdığı bazı kaynaklarda zikrediliyorsa da (Habeşî, III, 1671) bu eser Ebû Muhammed el-İstahrî'ye aittir (ö. 384/994; bk. İsnevî, s. 56).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 267, 340; Mâverdî, *el-Ḥâvi'l-kebîr* (nşr. Ali M. Muavaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1419/1999, tür.yer.; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1422/2002,

VIII, 206; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab fi dirâyetü'l-mezheb* (nşr. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb), Beyrut-Cidde 1428/2007, V, 210; VIII, 207; ayrıca bk. tür.yer.; Yahyâ b. Ebû'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî* (nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî), Beyrut 1421/2000, tür.yer.; İbnü's-Salâh, *Ṭabaḳâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 503, 508; II, 618; Nevevî, *Tehzîb*, II, 237-239; İbnü'l-Fuvâtî, *el-Ḥavâdisü'l-câmi'a* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – İmâd Abdüsselâm Raûf), Beyrut 1997, s. 97; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 250-252; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene 321-330*, s. 226-227; *sene 351-380*, s. 210, 546; *sene 381-400*, s. 102; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhî), II, 301, 302; III, 230-253, 329, 332, 343, 448, 464; İsnevî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 46-47, 56-57; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Ṭabaḳâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyin* (nşr. M. Zeynühüm M. Azeb – Ahmed Ömer Hâşim), Kahire 1413/1993, I, 247-248, 285; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*, Kahire 1414/1994, IV, 47, 492; V, 108, 156; VI, 31, 507; VII, 349; VIII, 74, 106-107; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 109-110; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *et-Taḥbîr şerḥu'l-Taḥrîr fi usûli'l-fikh* (nşr. Abdurrahman el-Cibrîn v.dğr.), Riyad 1421/2000, III, 1471, 1476; IV, 1788; VI, 2686; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1395, 1674; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuḥûl* (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedrî), Beyrut 1412/1992, s. 74, 91, 270, 294; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 269; *Mevsû'atü akvâli'd-Dâreḳuṭni fi ricâli'l-ḥadîṣ ve 'ileliḥ*, Beyrut 2001, I, 196; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûḥ ve'l-ḥavâṣi*, Ebûzabî 1425/2004, III, 1671.

NAİL OKUYUCU

İSTANBUL ERMENİ PATRİKHÂNESİ

Türkiye ve Girit Ermenileri'nin ruhanî merkezi.

Hıristiyanlığın Ermeniler arasında yayılması ve devlet dini haline gelmesi, Aziz Gregory'nin (Surp Krikor Lusavoriç)

misyonerlik faaliyetleri sonucunda gerçekleşmiştir (301). Erivan yakınında Eçmiyazın'da ilk Ermeni kilisesini kuran Aziz Gregory aynı zamanda kilisenin ilk ruhanî lideri kabul edilir. Fakat dönemin Ermeni kaynaklarında (P'avsdos, Akatankeğos v.dğr.) Gregory için ruhanî lider (gatoğigos) unvanı kullanılmaz; Ermeni kilisesindeki en yüksek dinî makamı (bir nevi başpatrik) ifade eden bu unvan Sahag döneminde (387-439) kullanılmaya başlanmıştır.

İlk üç ekümenik konsil kararlarına ve monofizit doktrine bağlı olan Ermeni kilisesinde patriklik makamı, 638'de Kudüs'ü fetheden Halife Ömer'in Ermeni Piskoposu Abraham'ı monofizit hiyerarşiye patrik tayin etmesiyle ortaya çıktı. Bizans İmparatoru I. Iustinianos döneminde (527-565) "tek devlet-tek kilise" siyasetinden dolayı Kudüs'teki monofizitlerin büyük kısmı şehir dışına sürüldü, kalanlarsa kendi bağımsız hiyerarşilerini oluşturdu. Halife Ömer Kudüs'ü fethettiğinde diyofozitet-monofizit şeklindeki ikili hiyerarşiyi koruyarak Rum patriğini diyofozitetlerin, Ermeni patriğini eşit şartlarla monofizitlerin (Süryânî, Kıptî ve Habeş) lideri yaptı, bu şekilde Kudüs, Eçmiyazın'den sonra Ermeniler'in ikinci dinî merkezi haline geldi. Ermeni patriğine tanınan bu haklar, Yavuz Sultan Selim'in dönemin Kudüs Ermeni Patriği III. Sarkis'e verdiği fermanda da (1517) korundu (Ercan, s. 15-17). Diğer taraftan ruhanî liderlerin siyasî karışıklık sebebiyle farklı yerlerde ikamet etmeleri neticesinde önce Ahtamar (1113) ve ardından makamın tekrar Eçmiyazın'a taşınmasına rağmen (1441) Sis (Kozan) (1446) Eçmiyazın'e alternatif olarak bağımsız ruhanî liderlik iddiasında bulundu.

Istanbul Ermeni Patrikhânesi – Kumkapı

İstanbul'daki patrikhânenin kuruluşu II. Mehmed'in İstanbul'u fethiyle gerçekleşti. Ermeniler'in İstanbul'daki tarihleri eskidir. Süryânî Ortodoks Patriği Mihail, tarihinde, Bizans İmparatoru II. Aleksios'un dönemine kadar (1180-1183) İstanbul'da papaz tarafından idare edilen, malî işleri sivil tâcirlerce yürütülen birer Süryânî ve Ermeni kilisesinin bulunduğunu, ancak Türkler'le iş birliği yaptıkları ihbarı üzerine bu kiliselerin yakılıp rahiplerinin sürüldüğünü ve cemaatin heretik (Rum Ortodoks) öğretiyi kabule mecbur bırakıldığını bildirir (le Syrien, III, 185). Yine fetih öncesine ait veriler Galata'da ve İstanbul merkezde yeterli sayıda Ermeni nüfusu, din adamı ve kiliselerinin varlığını göstermektedir; 1307'deki Sis Sinodu'na İstanbul Ermenileri'ni temsilen Piskopos Husik katılmıştı (Ormanyan, s. 1784-1786). 1360'ta İstanbul'da ve 1391'den itibaren Galata'da Ermeni kilisesi (Surp Sarkis, Surp Krikor Lusavoriç) mevcuttu (İnciciyan, s. 43; Kömürçüyan, s. 36, 220). 1447'de Bursa ve İstanbul piskoposu olarak adı geçen Hovagim'den 1438'e ait bir kayıta başpiskopos unvanıyla da bahsedilmektedir (Ormanyan, s. 2155-2156). Fetih öncesine ait bu veriler başpiskoposu, kiliseleri, ruhbanları ve yeterli nüfusuyla ruhanî alt yapıya sahip olmasına rağmen Ermeni cemaatine Bizans tarafından bağımsızlık tanınmadığını, patrikhânenin kuruluşunun ancak fetihden sonra gerçekleştiğini göstermektedir.

Patrikhânenin kuruluşuna dair ilk açık bilgi Ermeni tarihçisi keşiş Mikayel Çamçyants'a aittir (1786). Fâtihten Sultan Mehmed, Bursa'da Piskopos Hovagim'e yaptığı vaadi, 1461'de Hovagim'i ve ileri gelen Ermeni ailelerini (altı hâne) Bursa'dan getirip İstanbul ve Galata'ya yerleştirerek yerine getirdi. Patriklik fermanı Hovagim'e Rum patriğine tanınan haklara eşit olarak Anadolu ve Rumeli'deki Ermeniler'i idare yetkisi verildi (Çamçyants, III, 500). Patriklik fermanı günümüzde mevcut değildir. Patrikhâne ilk olarak Samatya'da bulunan Surp Kevork Kilisesi'nde (Sulu Manastır) hizmet verdi. Bu kilise yandığında, birkaç defa geçici ve 1641'de nihaî olarak şimdiki yeri olan Kumkapı Surp Asduadzadzin Kilisesi'nin karşısına taşındı. İki önemli yangının ardından yeniden inşa edilen Kumkapı patrikhâne binası 1819'da da kapsamlı bir yenilemeye tâbi tutuldu. Arzisinde halen üç kilise, Osmanlı dönemine ait Kudüs patrikliği temsilcilik binası ve diğer binalar bulunmaktadır.

Osmanlılar, hıristiyan gayri müslimleri patrikhâne aracılığıyla fetih öncesindeki durumun korunması ilkesiyle yönetti. Osmanlı coğrafyasının genişleyip daralması, patrikhânenin idarî yapısıyla patriğin hak / imtiyaz ve sorumluluklarını, özellikle hüküm alanını yeniden biçimlendirdi. Patrikhânenin ruhanî yetki alanı 1613'te İstanbul merkez olmak üzere Rumeli, Orta ve Kuzey Anadolu ile Ege şehirlerini kapsıyordu. Ruhanî liderlerin hâkimiyet kurma mücadelelerine rağmen İstanbul patriklerinin hemen tamamı geleneğe uyarak bugüne kadar bir ruhanî liderliğe -önce Sis'e, Patrik I. Astvatzatur döneminden (1537-1550) itibaren de Eçmiyazın'e (1547)- bağlılığı sürdürdü. Patrik, patriklik beratlarında belirtilen vaftiz, evlilik, cenaze törenlerinin icrası, diyakon ve papaz takdisiyle diğer piskopos yetkilerinde serbestti. Basmacıyan'a verilen 3 Haziran 1764 tarihli berat mevcut en eski patriklik beratıdır.

Patriğin Osmanlı topraklarının tamamında geçerli olan sivil yetkileri de vardı. Bu yetkilere kendi ruhanî alanında doğrudan, diğer bağımsız merkezlerin ruhanî alanlarında dolaylı biçimde sahipti ve hükümetlerle ruhanîler arasında aracı konumundaydı. Patrikhânenin sivil yargı alanı fetih sırasına göre Ahtamar ve Sis ruhanî liderliğiyle Kudüs patrikliğine bağlı bölgeleri (Yavuz Sultan Selim ve kısmen Kanûnî Sultan Süleyman dönemleri) kapsıyordu. Eçmiyazın'e bağlı bölgeler ise 1583'te Erivan'ın fethiyle sivil yetki alanına girdi. Patrik Hovhannes Golod, Garabed Ulnetsi'yi patrikhâne tarihinin ilk meclisinde ruhanî liderliğe seçtirip padişaha arz ederek takdis ettiğinde (1726) Eçmiyazın'e kısmî ruhanî üstünlük de sağlanmış oldu. Bu ise 1828'de Eçmiyazın'ın Rus hâkimiyetine geçmesine kadar sürdü.

Patrikhânenin sivil yetki alanlarından biri de diğer monofizit tebaadır. Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'ü fethiyle Kudüs hiyerarşisine tâbi ve ruhanî işlerinde serbest olan Kudüs merkezli Süryânîler, Kıptîler ve Habeşîler patrikhâneye bağlandı (1517). Mardin Deyrûzza'ferân merkezli Süryânîler ise 1783'e kadar doğrudan Osmanlı sultanına arzlarını bildirdiler, ardından kendi arzlarıyla İstanbul patriğinin aracılığına tâbi oldular. 1890 tarihli belgelerde bir millet kabul edilme isteklerini arzeden Ya'kübî Süryânîler bir nizamnâme hazırladılarsa da bunun yürürlüğe girdiğine dair bilgi yoktur. 1890 sonrası beratlarda patrikhâneye tâbiyetleri belirtilmez. Bâbüâlî ile ilişkilerini kendi patrikleri aracılığıyla yürüttüklerine dair veriler vardır. 1879

Samatya'daki eski Ermeni Patrikliği Kilisesi

tarihli bir belgeye göre Pavlikanlar (Pavlician, Pavlikian) da Ermeni Patrikhânesi'ne tâbi idiler. Fetihden önceki durumun korunması ilkesi dolayısıyla din / mezhep değiştirme yasak olduğundan yeni bağımsız idarelerin oluşumu Osmanlılar ve patrikhâne tarafından kabul edilmedi. Patrikhâneye tâbi topluluklar arasında Katolikler ve Protestanlar gittikçe artış gösterdi. Katolikler'in 1830, Protestanlar'ın 1847 yılına kadar patrikhâneye tâbiyetleri sürdü. Patrikhânenin idaresi sivillerin etkisine de mâruz kalarak sivillerin dahi patrik seçildiği olmuştur. Kuruluşundan 1715 yılına kadar yetmiş yakın tayin gerçekleştiyse de bunlardan kırk sekizi patrik olarak görev yaptı. Dönüşümlü biçimde beş defa seçilen patrikler de vardır. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren "amira" diye adlandırılan zengin Ermeni esnaf ve sanatkarlar etkin oldu. İdare geniş anlamda Patrik Golod döneminde düzene girdi. Golod sivillerin de yer aldığı ilk genel meclis sistemini kurdu. Onun 1719'da Üsküdar'da açtığı ruhban okulunu halefi Hagop Nalyan 1741'de Kumkapı'ya taşıdı.

Tanzimat döneminde gayri müslimlerin idaresi yeniden şekillendi. Bu şekillenme sistemli millet tanıma biçiminde olmayıp Batılı devletlerin ve tebaanın Bâbüâlî'ye etkileri oranında gerçekleşti. 1842'de patriğin vergi toplama hakkı Osmanlı görevlisi ihtisap ağasına devredildi. 1847'de sivil ve ruhanî şeklinde iki ayrı meclis oluşturuldu. Osmanlı modernleşmesine paralel yürüyen gelişmelerde sivil Ermeniler'in etkisi peyderpey

eğitilmiş amiralardan esnaf ve tüccarlara geçti. Patrikhâne 1863 Ermeni Millet Nizamnamesi ile (Ermeni Millî Anayasası) geniş katılımlı seçim sistemine kavuştu. Nizamname çalışmaları resmen 1856 İslahat Fermanı ile başlamış ve 1860'ta da taslak metin imzalanmıştı. Bâbiâli Kudüs patriğinin seçimi konusundaki çekişmeler sebebiyle patriği istifaya çağırarak yeni bir komisyon tayin etti. 1862'de sunulan yeni metni Bâbiâli düzenleyip 17 Mart 1863'te onayladı ve 20 Eylül'de ilk genel meclis Serviçen başkanlığında toplanarak sivil ve ruhanî meclis üyelerini seçti.

Doksan dokuz maddelik nizamnameye göre merkezde ve murahhaslıklarda (piskoposluklar) genel karma meclis (120'si sivil, kırkı ruhanî üye) ruhanî lideri seçerdi. Merkezî idarede oluşturulan sivil meclisin seksen üyesi İstanbul'dan, kırkı taşradandı. Siviller patrikhâne nüfus kayıtlarına göre mahallî halk tarafından seçilirdi. Karma meclisin seçtiği, kendi içinden olma zorunluluğu bulunmayan iki alt meclis (yirmisi cismanî, on dördü ruhanî üye) ve sivil meclisin seçtiği yedi komisyon (maarif, tesisat, muhakeme, manastırlar, muhasebe idaresi, vasiyet idaresi ve hastahane idaresi) sivil ve dinî işleri yürütürdü. Bütün bu meclislerin ve oturumların başkanı olan patrik Bâbiâli ile cemaat arasında aracılığı yürütürdü. Karma meclis, patrik seçimi ve ruhanî lider seçimine delege göndererek nizamname değişikliklerin görüşüldüğü olağan ve olağan üstü oturumlar düzenlerdi. İstanbul genel ruhanî meclisi milletinin bütün dinî işleriyle ilgilenir, rahip ve papazların takdisini yapardı. Benzer

şekilde düzenlenen murahhaslıklar kendi işlerinde serbest olup patrikhânenin aracılığına tâbiydi. Merkezî karma meclis Kudüs patriğini de seçerdi; ancak Kudüs Ruhanî Meclisi kendi ruhbanlarından bir aday listesi oluştururdu. Sis ile Ahtamar nizamname yer almadı ve murahhaslık olarak değerlendirildi.

Patrik Mgrdiç Hirimyan (1869-1873) nizamname patriğin hukukunu sınırlandıracak değişiklik yapma teşebbüsünde bulundu. 1890'da patrikhânenin başvurusuyla azil, ruhbanların tutuklanması, yeminleri, nafaka, veraset davaları, cemaate ait binaların inşaa ve tamirinde toplanacak bağışlar, kilise ve okul ruhsatı gibi konularda bazı değişiklikler yapıldı. 1914'e kadar gelen karma meclis toplantı tutanakları nizamnamenin resmen yürürlükte kaldığını göstermektedir. 1916 Ermeni Gatoğigos ve Patriklığı Nizamnamesi ile dört patrikliğin idaresi yeniden düzenlendi, ancak 1918'de yürürlükten kaldırılınca tekrar 1863 nizamnamesi geçerlik kazandı. 1276 (1860) devlet salnamesine göre patrikhâne dört patrikliğin (Ahtamar, Sis, Kudüs, İstanbul) idaresini yürüten altmışa yakın murahhaslığa sahipti. Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Ahtamar ortadan kalktı, Sis Lübnan'a taşındı, Kudüs ise ülke sınırları dışında kaldı. Ermeni kilisesinde halen idarî anlamda iki ruhanî liderlik (Eçmiyazin ve Sis) ve iki patriklik makamı (Kudüs ve İstanbul) vardır; tek ruhanî liderlik konusu tartışmalıdır. Tanzimat'tan bu yana on beş patrik görev yaptı. Eçmiyazin'le iyi ilişkiler içinde olan patriklerin dördü istifası sonrasında ruhanî liderlik de yaptı. Bâbiâli ile ilişkilerinde en başarılı patrik Mağakya Ormanyan'dır

Fâtiht Sultan Mehmed'in Yılanlı Sütun'a şerşer atması sırasında Ermeni ruhanî reisinin onu selâmlamasını gösteren minyatür (Hünernâme, TSMK, Hazine, nr. 1524, vr. 162^a)

(1896-1908). Ormanyan, 1908'de ruhanî liderlik seçimini Patrik İzmirliyan'a karşı kaybetti ve zamanını Ermeni kilise tarihiyle ilgili çalışmalara ayırdı.

Cumhuriyet döneminde Patrik Zaven Yeğyayan (1913-1915, 1919-1922) Lozan barış görüşmelerinden sonra firar ettiği hükümet patriklik seçimine karışmayacağını bildirdi. Kevork Arslanyan patrik kaymakamlığını yürüttü (1922-1927, 1944-1951). Patrik Mesrop Naroyan (1927-1944) 1863 nizamnamesi uyarınca seçildi. Bu dönemde patrikhânenin idaresi devletin laiklik ilkesine göre yeniden biçimlendi. Komisyonlar yeni kanunlarla kısmen işlevlerini yitirdi. 1935 Vakıflar Kanunu kilise ve okulların vakıf haline gelmesini (cemaat vakıfları) sağladı. Patrikhânenin tüzel kişiliği kabul edilmedi, ruhanî meclis ise varlığını korudu. Hükümetler patrikhânenin devlet içinde ayrı sivil meclise ve hukuka sahip olmasını istemedi. 1951'de görev başlayan Patrik Karekin Haçaduryan (1951-1961) adaylık teklifini ruhban okulu açılması (Üsküdar-Surp Haç Tıbrebank, 1953) şartıyla kabul etti. Seçim, bakanlık kararnameyle oluşturulan geçici sivil delegeler meclisi vasıtasıyla gerçekleşti. Ermeniler 1954'te süreklî meclis (Merkez Mütevelli Heyeti) oluşturmak istediler; ancak 1961'de merkezî idare komisyonu,

Kumkapı Patriklik Kilisesi'nin içinden bir görünüşü

dolayısıyla 1863 nizamnâme komisyonları kaldırıldı. Patrik seçimini düzenleyen ikinci geçici kararname ile 1961'de Şnorhk Kalusdyan seçildi. 1990'da Karekin Kazancıyan, 1998'de ise seçmen yaşı yirmi birden on sekize çekilerek 1961 seçim usulüyle 84. ve şimdiki patrik Mesrop Mutaşyan seçildi. Günümüzde patrikhâne Türkiye ve Girit Ermenileri'nin ruhanî merkezi olup Eçmiyazın Gatoğigosluğu'na bağlıdır. İstanbul Ermeni Patrikhânesi'nin idaresini halen Mutaşyan'ın rahatsızlığı sebebiyle patrik genel vekili seçilen (2010) başpiskopos Aram Ateşyan yürütmektedir. Büyük çoğunluğu İstanbul'da yaşayan Ermeniler'in (yaklaşık 80.000 kişi) İstanbul'da otuz beş, Anadolu'da Ahtamar'la birlikte yedi, Girit'te bir açık kiliseleri vardır. Yaklaşık 110 ruhaniden dördü piskopostur. Yirmi kilise korosu, üç vakıf, iki yetimhane, iki lise ve bir hastahaneleri, on bir ilköğretim ve dört lise cemaat okulları, yirmi dernek, yedi basın kuruluşu ve İstanbul'da on altı mezarlıkları vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Azgayın Sahmanadrut'ün Hayots (Nizamnâme-i Millet-i Ermeniyân), İstanbul 1279/1863; Eremya Çelebi Kömürçyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreasyan, nşr. K. Pamukciyan), İstanbul 1988, s. 36, 220; M. Çamçyants, *Batmutyun Hayots*, Venedik 1786, III, 500; H. Asadur, "G. Bolsoy Hayren yev İrents Badriarknen", *1901 İntarçağ Oratsuyts Azkayın Hivantanosı*, Konstandnubolis 1901, s. 236-258; Michel le Syrien, *Chronique* (ed. J.-B. Chabot), Paris 1905, III, 185; "Ermeni Gatoğigosluk ve Patrikliği Nizamnâmesi", *Düstur, İkinci Tertip*, İstanbul 1928, VIII, 1240-1250; F. Babinger, "Ein Besitz-streit um Sulu Manastır unter Mehmed II (1473)", *Charisteria Orientalia*, Praha 1956, s. 29-37; A. K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Cambridge 1965, s. 96-97, 253-254; V. Artinian, *The Armenian Constitutional System in The Ottoman Empire 1839-1863*, İstanbul 1970, s. 78-91; P. G. İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1976, s. 43; K. Bardakjian, "The Rise of the Armenian Patriarchate of Constantinople", *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (ed. B. Braude – B. Lewis), New York 1982, I, 89-100; Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhânesi*, Ankara 1988, s. 15-17, 33-46; Papken (Güleseryan), *Badmutyun Gatoğigosats Giligioy*, Antilias-Lipanan 1990, s. 31-42; M. Ormanyan, *Azkabadum*, Antilias-Lipanan 2001, s. 60-66, 1261, 1784-1786, 2155-2156; K. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar*, İstanbul 2002, I, 143-154; II, 191-198; M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul 2004, s. 103-130; Canan Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, Ankara 2005; Murat Bebiroğlu, "Patrik Seçimi", <http://hyetert.blogspot.com.tr/2009/07/patrik-secimi.html#more> (01.06.2013); J. F. Driscoll, "Patriarch", *The Catholic Encyclopedia*, www.newadvent.org (29.09.2015); A. Fortescue, "Patriarch and Patriarchate", a.e.

CANAN SEYFELİ

İSTANBUL KONFERANSI

Büyük devletlerin
Balkan krizini görüşmek üzere
düzenledikleri konferans
(23 Aralık 1876 – 20 Ocak 1877).

İstanbul Konferansı (Tersane Konferansı), 1875'te Hersek ayaklanmasıyla başlayıp bir yıl sonra Bulgar ayaklanması ve Osmanlı-Sırp. Karadağ savaşlarıyla devam eden Balkan krizini görüşmek üzere toplanmıştır. Balkan krizinin en önemli safhasını Bulgar ayaklanmasının oluşturduğu şüphesizdir ve bu mesele konferanstaki dengeleri ve konferansın seyrini etkilemiştir. Bulgar ayaklanmasının bastırılmasına ilişkin haberler, İngiltere'de "Bulgar vahşeti" propagandasıyla liberaller tarafından siyasî bir malzeme haline getirilmiş ve kısa sürede Türk karşıtı kampanyalara dönüştürülerek Avrupa'nın algı dünyası üzerinde derin etki uyandırmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına dayalı politikadan yana olan İngiliz hükümetini etkisiz bırakırken Osmanlı Slavları lehinde daha aktif hareket etmek için fırsat kollayan Rusya'yı harekete geçirmiştir.

Osmanlı kuvvetlerinin 29 Ekim 1876'da Morova'da Sırp kuvvetlerini bozguna uğratması üzerine Rusya hükümeti Bâbiâli'ye verdiği bir ultiमतomla şartsız olarak altı haftalık ya da iki aylık bir ateşkesi kabul etmesini istedi. Bunun sekiz saat içinde kabul edilmemesi durumunda iki ülke arasındaki ilişkiler kesilecek, Rus büyükelçisi ve bütün Rus elçilik personeli İstanbul'u terkedecekti. Bu arada ordusunu hazırlamaya başlayan Rusya, meselenin Osmanlı Devleti'nin gıyabında hıristiyan devletler arasında müzakere edilmesi girişiminde bulundu. Rusya'nın teklifi Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmesine rağmen Doğu'daki çıkarlarının Rus tehdidi altında bulunduğunu gören İngiliz hükümeti 4 Kasım 1876'da sorunun bir konferansta görüşülmesini önerdi. Önerinin Osmanlı Devleti ve diğer devletlerce kabul edilmesiyle İngiltere, Doğu sorununun çözümünde yeniden önderliği elde etmiş oldu. Bunun üzerine Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletler 1876'nın Aralık ayında İstanbul'da bir araya geldiler. Konferans Kasımpaşa'daki Bahriye Nezareti binasının üst katında toplandı. İngiltere'nin önerisiyle devletlerin İstanbul'daki elçilerinin dışında ikinci bir temsilci ile katılmaları kararlaştırıldı. Rusya, Almanya ve İtalya konferansa

ikinci bir temsilci göndermeyi gerekli görmedi. Buna göre konferansta İngiltere'yi Lord Salisbury ve Sir Henry Elliot, Fransa'yı Kont Bourgoing ve Kont Chaudordy, Avusturya-Macaristan'ı Kont Zichy ve Baron Calice, Rusya'yı İgnatyef, İtalya'yı Kont Corti, Almanya'yı Baron Werther, Osmanlı Devleti'ni de Hâriciye Nâzırı Saffet Mehmed Esad Paşa ile Berlin Elçiliği'nden Şûrâ-yı Devlet reisliğine getirilen İbrâhim Edhem Paşa temsil etti.

Konferansın ilk oturumu 23 Aralık 1876'da yapıldı. Devlet temsilcileri konferansta görüşülecek konular üzerinde tartışırken dışarıda atılmaya başlanan top sesleri bütün imparatorluk için reform öngören bir anayasayı (Kânûn-ı Esâsî) ilân etmekteydi. Bunun üzerine Saffet Paşa delegelere, atılan toprakların halkın meşrû isteklerinin padişah nezdinde kabul edilmesini isteyen Meşrutiyet idaresini ve bu idarenin bütün Osmanlı ülkesindeki müslüman ve hıristiyanların özgürlüklerinin güvencesi olduğunu ilân ettiğini belirttikten sonra böyle bir toplantıya artık gerek kalmadığını açıkladı. Saffet Paşa'nın kısa konuşmasını büyük bir şaşkınlıkla dinleyen delegeler üzerinde Kânûn-ı Esâsî'nin ilân edilmesi olumlu hiçbir sonuç doğurmadı. Paşanın konuşmasından sonra söz alan Rus temsilci İgnatyef, böyle gösterişlere önem vermeyip bugün için ortaya konan maddenin müzakeresiyle işe başlamak gerektiğini ifade etti (Ahmed Sâib, s. 76), böylece konferansın devam etmesi sağlandı.

Konferansta görüşülen konular ve Türk tarafına sunulan teklifler, aslında aralık ayı başlarında büyük devlet temsilcilerinin bir araya gelerek yaptıkları hazırlık toplantılarında kararlaştırılmıştı. Üzerinde mutabık kalınan kararlar gerçekleşen Rus temsilcisi İgnatyef ile Salisbury'nin eseri idi. Bu noktada İgnatyef ile uyum içinde çalışan Salisbury'nin Rusya'ya meyleden tavrı, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına dayalı Doğu politikasının da çatlak verdiğinin bir işaretiydi. Esas itibarıyla İngiltere'nin Osmanlılar'dan uzaklaşan siyaseti, konferans sırasında etkisini sürdüren Bulgar olaylarıyla ilgili olduğu kadar Salisbury'nin şahsıyla da ilgiliydi. Zira Salisbury kişisel olarak Türkler'e karşı öfke ve kin besleyen, temelde Türkler'in Avrupa'dan çıkarılmasına "samimiyetle" inanan biri olarak Doğu sorunu konusunda pek çok İngiliz devlet adamından farklı düşüncelere sahipti. Kendisi, geleneksel İngiliz politikasından vazgeçilmesi ve Türk Devleti'nin taksiminde Rusya ile uzlaşılması gerektiğini savunuyordu. Bununla birlikte